

Ribekredsen på tinge – en grænselandskreds

Af Verner Bruhn

I tidligere artikler er Ribe Amts 2. kreds Esbjerg behandlet i Fra Ribe Amt 1977 side 456-88 og 1. kreds Varde i årbog 2001 side 427-440. Ribe Byhistoriske Arkiv, Byhistorisk Arkiv Esbjerg og Centralbiblioteket i Esbjerg takkes for uundværlig hjælp ved fremskaffelse af kildemateriale.

Nogle vil måske finde overskriften på denne artikel lidt uklar – en valgkreds er vel en valgkreds. Forhåbentlig vil det af det følgende fremgå at Ribe Amts 3. kreds på grund af den nære beliggenhed til Sønderjylland har haft en lidt mere indviklet historie end de andre kredse i amtet, ikke mindst i folkestyrets tidlige år. Både krigen 1864 og Genforeningen 1920 satte sig spor i valgkredsens geografi. Det er derfor nødvendigt at begynde et andet sted end det vi ellers kalder Ribekredsen, nemlig syd for Kongeåen med Ribe Amts 5. kreds.

Bredebro

Med Grundloven af 1849 gik Danmark ind i en ny politisk epoke, men det var alene kongeriget der fik en ny forfatning. Grundloven gjaldt ikke for hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og der måtte derfor efter Treårskrigen afslutning oprettes en særlig forfatning for Helstaten, dvs. kongeriget Danmark og hertug-

dømmerne. Der blev oprettet et særligt Rigsråd som skulle tage sig af fællesanliggender, og det var sammensat og valgtes anderledes end Rigsdagen i kongeriget. Det medførte en kompliceret forfatningsmæssig situation, men den indviklede slesvigske historie mellem 1849 og 1864 skal ikke gennemgås her. Derom må henvises til andre værker f.eks. den udmærkede bog Slesvig og Holsten efter 1830 af Lorenz Rerup, udgivet 1982.

Sagens kerne i vor sammenhæng er at Grundloven gjaldt for kongeriget og dermed også for de såkaldte »kongerigske enklaver«. Det var de landområder i hertugdømmet Slesvig der fra gammel tid tilhørte den danske konge, selv om de lå uden for kongerigets grænser. For enklavernes vælgere oprettedes derfor en særlig valgkreds – Ribe Amts 5. kreds med valgsted i Bredebro – ikke at forveksle med den senere Guldagerkreds som i 1918 blev en ny 5. kreds. Den gamle kreds omfattede Mjolden, Døstrup, Ballum, Randerup, Visby, Møgeltønder samt de danske indbyggere på Før, Amrum, Rømø og Sild.¹ Imidlertid var der også en række »blandede« sogne umiddelbart syd for Kongeåen, og de danske beboere som havde valget der, indgik i kreds 3 – altså i Ribekredsen. Det gjaldt f.eks. vælgere i Nr. Farup, Hillerup, Jedsted, Hjortlund, Kalvslund, Lintrup, Hjerting, Fole, Skodborg, Rødding og Gram. Nogle sogne havde dansk sogneforstanderskab, andre havde tysk, og nogle havde

Sofus Høgsbro var ikke blot Bredebrokredsens folketingsmand, men også en fremtrædende skikkelse i den sønderjyske sag og det folkelige oplysningsarbejde. Det var derfor næsten en selvfølge at der blev rejst et minde for ham og hans hustru i den nationale mindepark Skibelund Krat. Såvel tekst som bronzerelief er udført af billedhuggeren Niels Hansen-Jacobsen, Vejle. Stenen blev rejst i 1907 og afsløringstalen holdt af I.C. Christensen. Foto: Privat eje.

begge dele. F.eks. blev Seem regnet for at være et dansk sogn, selv om det havde slesvigsk sogneforstanderskab, modsat Obbekjær der havde dansk sogneforstanderskab. Men de danske indbyggere havde altså stemmeret ved rigsdagsvalg, og de udviklede regler gav anledning til mange fortolkninger og diskussioner om hvem

og hvor mange der havde stemmeret. I det små er Bredebrokredsen og de blandede sogne et godt eksempel på det næsten uoverskuelige i administration og forvaltning i Helstaten.²

Antallet af vælgere var ikke stort i disse enklaver og sogne, kun ca.600-800, og da de jo var spredt over et stort område, var der ikke tale om nogen egentlig valgkamp forud for valgene. Tillidsmænd fra de forskellige områder talte sig til rette. Til den grundlovgivende forsamling 1848 valgtes sognepræst C. F. Gram fra Daler ved kåring, og han genvalgtes året efter til folketingsmand ligeledes ved kåring. Han flyttede dog efter en enkelt valgperiode til sin fødeø Bornholm som han repræsenterede på tinge i mange år. Om hans politiske placering er det svært at finde en præcis betegnelse han karakteriseres i Elberlings bog Rigsdagens medlemmer gennem 100 år som »nærmest Nationalliberal«. De næste repræsentanter for Bredebrokredsen havde alle tilknytning til Rødning Højskole som tidligere elever eller bestyrelsesmedlem. Forbindelsen blev yderligere styrket da vælgerne i 1858 valgte skolens forstander Sofus Høgsbro der efterfølgende valgtes ved kåring indtil kredsen blev nedlagt. Ved fredsslutningen efter krigen 1864 gav Danmark afkald på enklaverne og fik som erstatning bl.a. de såkaldte »otte sogne« syd for Kolding. De blev valgmæssigt henlagt til Vejle Amts 5. kreds, og hermed sluttede Ribe Amts 5. kreds sin korte historie. Høgsbro forblev dog i Folketinget sin periode ud og blev derefter valgt i Svendborg Amt som han repræsenterede til sin død 1902. Han udgav fra 1864 ugebladet Dansk Folketidende der fik stor udbredelse, men blev nedlagt i 1884 da den bergske venstrepressen overtog det politiske oplysningsarbejde for Venstre. Høgsbro var højt agtet i tinget og opnåede at blive først næstformand og senere formand for Folketinget.

Ribekredsens geografi

Udover de nævnte distrikter i de »blandede sogne« syd for Kongeåen bestod den egentlige kreds af Ribe Købstad, Ribe og Skt. Catharine Landsogne samt Gørding, Føvling, Vejrup, Holsted og Folding-Malt sogne. Ved en revision af valgkredsene i 1894 overførtes nogle sogne i amtets østlige del til Vejle Amt, og det medførte en forskydning i Ribe Amt. Holsted, Folding og Malt blev således flyttet fra Ribekredsen til amtets 4. kreds, Bækkekredsen, som bestod af Malt, Andst og Slavs herreder. Genforeningen i 1920 førte kun til nogle ubetydelige ændringer i Ribekredsen, og heller ikke den nye Grundlov i 1953 ændrede kredsens geografi. Derimod medførte kommunalreformen 1970 en større revision, idet Føvling overgik til 4. kreds der fra da af hed Grindstedkredsen, mens den nye Helle Kommune med sognene Øse-Næsbjerg, Vester Starup, Fåborg, Årre og Grimstrup indgik i Ribekredsen. Vester Nykirke havde hele tiden tilhørt Ribe.

Valgstedet var gennem alle årene i Ribe, hvor de første valghandlinger fandt sted ved Skt. Catharine Kirke, senere ved Rådhuset. Her måtte vælgerne altså møde op uanset bopæl, hvad der naturligvis havde betydning for valgdeltagelsen fra de fjernestliggende sogne. De havde ofte en lavere valgdeltagelse, afhængig af vind og vejr og vejenes tilstand. Senere indførtes en bestemmelse om at beboere på mindre øer kunne stemme hjemme; for Ribe havde det kun betydning for de ca. 30 vælgere på Mandø.

Valgordning

Fra 1849 var landet inddelt i 100 valgkredse der i princippet skulle give et mandat i gennemsnit for ca. 12.000 vælgere. Efter grundloven af 1866 var antallet af valgkredse udvidet til 102 der skulle give et mandat for ca. 16.000 vælgere. Mandatfordelingen var dog i virkeligheden

dybt uretfærdig. I København kostede et mandat således over 34.000 stemmer, mens det i det øvrige Danmark kun krævede lidt over 20.000 i gennemsnit at vinde et mandat. Forholdene udjævnedes lidt ved den nye valglov i 1894 hvor antallet af mandater forøgedes til 114. Det betød ingen ændringer i Ribe Amt hvor et mandat før 1894 i gennemsnit kostede 12.600 stemmer, efter 1894 15.666 hvad der nogenlunde svarede til befolkningsvæksten. Det var alene flertallet i den enkelte kreds der var afgørende for hvem der vandt mandatet, og det betød store skævheder i fordelingen af mandater, fordi stemmerne på alle andre partier gik tabt. Det misforhold blev der rettet op på ved indførelsen af forholdstalsvalg der første gang blev taget i brug ved valget 1918.

De første valg til en begyndende vælgerforsamling gik tilbage til valgene til stænderforsamlingerne fra 1834. Vælgertallet var stærkt indskrænket, kun ca. tre procent af befolkningen havde valgret, og disse valg falder uden for denne artikels rammer. Da det første valg til den grundlovgivende forsamling fandt sted i 1848, benyttede valgbestyrelsen i Ribe dog den gamle stænderforsamlings protokol som sluttede med et valg af deputerede og suppleanter for »22. valgdistrikt for de mindre landejndomsbesiddere ... alt meddelt ved kirkestævne i alle sogne« som det hed. Derefter har sekretæren afsluttet denne del af protokollen med en række kunstneriske sløjfer og indvarslet den nye politiske tid på en ny side. Ingen papirspild der. Den første indførsel gjaldt naturligvis resultatet af valget 1848: »Den 5. oktober 1848 formiddag kl. 10 blev i Ribe Købstad Skt. Catherine Kirke ... afholdt valg af deputeret til den grundlovgivende forsamling.«³

Stemmeret havde kun mænd fra 30 år og opefter, som havde egen husstand og havde boet i valgkredsen mindst et år. Det betød at ca.

Valghandling foran det gamle Rådhus i sommeren 1903. Som det ses foregik valgmødet udendørs med tilhørerne stående i en halvcirkel foran Jens Busk på talerstolen. Manden nr. 3 til højre med lys sommerhat og hånden på balustraden er Søren H. Salling, forstander på Mælkeriskolen i Lustrup som Busk støttede varmt. Foto: Det Kgl. Bibliotek, udlånt af Ribe Byhistoriske Arkiv.

15% af befolkningen havde valget, men kun omkring 25-30 % benyttede sig af retten til at stemme. Senere udvidedes stemmeretten, men først med Grundloven af 1915 kom den til at gælde for kvinder og tyende. Indtil 1898 kunne valg ske ved kåring. Det vil sige at hvis der kun var opstillet én kandidat, og valgbestyrelsen skønnede at halvdelen af vælgerne ved håndsoprækning godkendte vedkommende, var valget afgjort. Var der flere kandidater, skete valget ligeledes ved håndsoprækning, men fra 1867

kunne en kandidat dog begære »navnlig« afstemning hvis der var tvivl om, hvilken kandidat der havde fået flest stemmer. Så skulle vælgerne mundtligt meddele valgbestyrelsen hvem de ville støtte, og valglisteføreren satte krydset i valgbogen. Først i 1901 indførtes skriftlig og hemmelig afstemning sådan som vi kender det, og samtidig bortfaldt reglen om valg ved kåring.

Kåringsvalg var ret almindelige i folkestyrets første år. I Ribekredsen var der ved de seks valg fra 1849 til 1855 kun ét valg og fem kåringer.

Derefter fulgte en lang periode fra 1858 til 1881 hvor der var 11 valg og kun en enkelt kåring. I 1881 og 1884 var der igen kåring, åbenbart fordi ingen ville stille op mod den populære Jens Busk. Han fik dog modkandidater i 1887 og 1890, men kåredes igen i 1892, og det var det sidste kåringsvalg i Ribe.

Grundloven af 1915 betød store forandringer i det politiske system, først og fremmest ved at kvinder og tyende fik valgret, men også ved afgørende ændringer i valgloven. Valgretsalderen blev nedsat til 25 år, og det betød at næsten 95% af befolkningen efterhånden havde fået adgang til at stemme ved folketingsvalg. Særlig betydning fik en helt ny valgordning, nemlig at hvert amt tildeltes et fastsat antal mandater fordelt på kredsene og desuden indførtes i alt 40 tillægsmandater som fordeltes efter partiernes samlede stemmetal i hele landet. Det betød at de mindre partier fik en mere retfærdig repræsentation, og at de politiske partier indgik som mellemed ved fordelingen af mandater. Derved blev de politiske partier en del af selve valgsystemet, og det krævede naturligvis at de enkelte partier måtte organisere sig i hver enkelt kreds og amt. Det var herefter amtet der var den egentlige valgkreds, og de tidligere valgkredse var alene opstillingskredse. Det gør det næsten umuligt direkte at sammenligne folketingsvalg før og efter denne reform.

Parti og presse

Der var forskellige måder at organisere sig på politisk i folkestyrets barndom. Nogle steder dannedes der før et valg en lokal komité der sørgede for kandidatopstilling og stillere, men ellers ikke arbejdede mellem valgene. Kandidaterne blev opstillet mere som personer end som kandidater for et parti. Senere oprettedes egentlige partiforeninger eller vælgerforenin-

ger der også arbejdede politisk mellem rigsdagsvalg og ved kommunale valg. Med Grundloven af 1915 og den efterfølgende valglov blev de politiske partier som nævnt en del af det politiske system, og kandidaterne blev opstillet på partilister – bortset fra sjældne tilfælde med løsgængere, men dem har Ribekredsen ikke haft. Det var ved folkestyrets begyndelse svært at sætte partibetegnelse på politikerne. En af Bondevennernes kendte skikkelser, J. A. Hansen, satte i 1849 »navn« på partigrupperne i den grundlovgivende forsamling i en artikel i sit blad *Almuevennen*, men den bar unægtelig præg af hans egen holdning. De Nationalliberale forsvandt efter krigen i 1864 og den reviderede grundlov 1866, og den mere konservative fløj kaldtes derefter enten Højre eller Centrum. Modstanderne af 1866-loven betegnedes som Venstre selv om dette parti endnu ikke var stiftet. Denne usikkerhed om partiforhold belyses udmærket i forordet til Nordengaards bog *Valgene til Rigsdagen* gennem 100 år hvor det hedder: »Hvor der f.eks. er anført V+ betyder det, at vedkommende nærmest tilhører Venstre, men dog har berøring med de konservative grupper eller der, hvor der findes ++ bag et V er denne berøring selvfølgelig stærkere. Man vil heraf slutte at mærket ... H+ betyder nærmest konservativ, men ikke uden demokratisk påvirkning«. Det var først i 1870'erne og de følgende tiår der kom gang i partidannelsen, og der blev formuleret egentlige partiprogrammer i stedet for enkeltstående valgprogrammer.

I begyndelsen af 1870'erne stiftedes Socialdemokratiet der dog først blev repræsenteret på tinge i 1884. Venstre regnedes som parti fra 1872 da 41 medlemmer af Rigsdagen under navnet *Det Forenede Venstre* udsendte et fælles program som de gik til valg på og vandt flertal i Folketinget. Det omfattede dog

ikke alle Venstremænd. Den kendte politiker N. J. Termansen fra Bækkekredsen ville f.eks. ikke underskrive erklæringen, og han kaldte sig selv »nærmest konservativ«, men endte dog i Landstinget valgt af Venstre. Der var også trods navnet »forenede« store spændinger inden for Venstre, og allerede året efter splittedes det i to grupper - for eller imod finanslovsnægtelse. Efter forliget med Estrup-regeringen i 1894 deltes Venstre reelt i to partier, Det Forhandlende Venstre og Venstre-reformpartiet, og i 1905 kom endnu en deling med oprettelsen af Det Radikale Venstre. Uenigheden mellem moderate og radikale fløje var således stor, men i Ribekredsen hørte Venstres kandidater til partiets radikale fløj, hvad der i øvrigt også gjaldt de fleste andre Venstrekandidater i amtet. I 1906 oprettedes Det Jyske Venstre, og først fra 1910 kan der tales om et egentligt Venstre sådan som vi i dag opfatter partiet. Om Estrups støtter på Rigsdagen brugtes ordene Højre og Konservativ i flæng helt til 1915, hvor Det Konservative Folkeparti blev dannet på resterne af det gamle Højre.

Det er vanskeligt præcist at sige hvornår der blev dannet en Venstreforening i Ribekredsen, for mange protokoller fra de gamle vælgerforeninger, herunder Ribes, er desværre gået tabt eller i hvert fald ikke opsporet. Man kan imidlertid godt betragte de mange Grundlovs-værnsforeninger og Demokratiske Foreninger fra 1880'erne der alle var modstandere af 1866-loven som en slags forløbere for Venstreforeninger. I Holsted blev der dannet en Demokratisk Forening i 1883 som i 1915 indgik i Venstre. I Føvling var der en Grundlovs-værnsforening i 1885, i Darum fandtes også en Demokratisk Forening i 1880'erne, men den var åbenbart sygnet hen, for den blev »genstiftet« i 1898. Den havde en omfattende formåls-

bestemmelse som sikkert har været gældende for mange tilsvarende foreninger. Det hed heri at foreningen skulle støtte demokratiet mod provisoriet og militarismen, og ved valg få indflydelse der hvor »Højre tidligere har rådet«, og endelig ville foreningen arbejde for at »indføre sund demokratisk læsning« hvad der i denne forbindelse betød at læse Venstreblade.⁵

Hvornår Ribe By fik sin Venstreforening er også usikkert, men der var i hvert fald tidligt tilslutning til Venstres ideer. Det ses bl.a. af at en kreds af tilhængere i 1875 stiftede Ribe Folkeblad sammen med den kommende folketingsmand Jens Busk som et modstykke til det konservative Ribe Stiftstidende. Bladets første redaktør var Poul Christensen der var lærer på Ribe Borgerskole, og Ribe Folkeblad blev de følgende år talerør for den radikale fløj i Venstre og Jens Busk. Bladet levede efter århundredskiftet med økonomiske vanskeligheder, men udkom til 1918 efter at det året før var blevet solgt til Den sydvestjydske Venstrepressen der begyndte udgivelsen af dagbladet Vestkysten.

Tilslutningen til Venstre kom mest fra Ribes opland især fra sogne som Vilslev, Farup, Føvling og Darum samt fra de nye stationsbyer Bramming og Holsted. Naturligvis var der også Venstrefolk i Ribe, men den var i højere grad en solid borgerlig by, præget af de mange embedsmænd fra stiftet, amtmandsinstitutionen og Katedralskolen. De var både kulturelt og politisk toneangivende i det gamle købstadsmiljø, og Højre havde i mange år en fast position i Ribe. Højre havde også et pressemæssigt forspring i det ærværdige Ribe Stiftstidende som var udkommet som ugeblad siden 1786 under navnet Ribe Stifts Adresse-Contoires Efterretninger. Det blev dagblad fra 1867 og i 1894 købt af Ribeborgere der gjorde det til et politisk organ for de konservative ideer. Fra

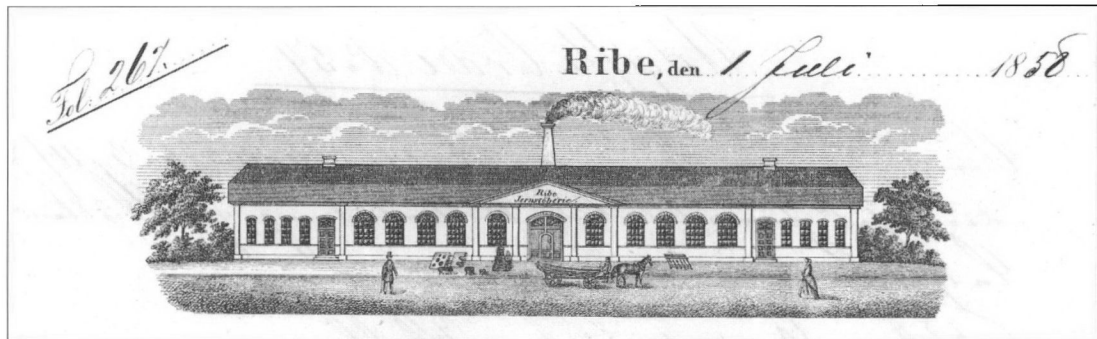
1898 til 1937 havde det den højt respekterede pressemand Carl Willemoes som redaktør. Ligesom Folkebladet og så mange andre lokalaviser havde Stiftstidende en dårlig økonomi, men det overlevede dog til 1960. Under regeringen Estrup og »godsejerstyret« opstod der en samling af Højrekræfter, ikke mindst i provisorieårene. Der opstod Højreforeninger og klubber i alle købstæder, i Ribe var den stiftet i 1883.⁶ Også i omegnens sogne dannedes der Højreklubber, flere af dem med sognepræsten som central skikkelse. Ved Estrups afgang som konseilpræsident i 1894 sendte Højreforeninger fra hele landet en hyldestadresse til ham og udtrykte deres dybe tak fordi han havde »gennemført regeringens opfattelse af Grundloven« og for hvad Hans Excellence havde »udrettet for vort fædreland og de konservative livsinteresser«. Den var fra Ribe Amt underskrevet af Den Konservative Højreforening i Varde og Esbjerg, fra Lunderskov i amtets 4. kreds, og fra Ribekredsen af Højreforeningen i Ribe samt Højreforeninger i Jedsted og Vilslev, Føvling, Farup og Gørding-Vejrup Højreforening.⁷ Ingen andre partier havde på det tidspunkt en så udbygget organisation, men den gav sig trods alt ikke synlige udslag på tinge. Ingen af Ribekredsens Højrepolitikere tilhørte partiets top, og kredsmandatet gik allerede tabt i 1866. I 1916 tog Højreforeningen navneskifte til Ribe Konservative Vælgerforening – en beslutning der ikke var »noget egentligt brud med fortiden ...men markerer at tider og vilkår ændredes« som det hed i en jubilæumsartikel ved 25-års jubilæet.⁸ Den førnævnte redaktør Willemoes var formand den konservative partiforening i over 25 år. Det »nye« parti opstillede første gang ved valget 1918 med adjunkt H. C. C. Reincke som kandidat. Han havde dog ingen chance for valg med sine 653 stemmer, og

Venstres Søren Brorsen valgtes med over 3.000 stemmer, svarende til 54,2% af de afgivne stemmer.

Også Socialdemokratiet havde svært ved at markere sig politisk i kredsen, hvad der både skyldtes byens borgerlige præg og Ribes almindelige økonomiske nedgang efter 1850. Ribes købmænd forsøgte at udnytte de nye industrielle tider i England ved at genetablere Ribe som havneby ved at forbedre besejlingsforholdene bl.a. andet ved udretning af Ribe Å, indledt med kanalbyggeriet 1858. Ribe havde faktisk midt i århundredet en blomstrende industri og dermed grobund for en arbejderbevægelse. Grosserer J. Lauritzen havde sin tømmerhandel, der var Jernstøberi, Bomuldsfabrik og Cikoriefabrik, men men intet lykkedes og initiativtagerne forsvandt en efter en. Tilbage blev kun Ribe Jernstøberi som byens største og eneste industrielle virksomhed. En arbejderbevægelse var dog på vej, og i 1889 indbød en lille kreds til møde om oprettelse af en socialdemokratisk partiforening i byen. Ribe Stiftstidende bragte et hånligt referat af mødet og erklærede at en sådan forening umuligt kunne få »noget stort medlemstal«.⁹ Det fik den heller ikke, men stiftet blev den dog. Politisk måtte partiet foreløbig nøjes med at støtte Venstres Jens Busk ved valgene. Da Busk i 1906 ikke genopstillede, forsøgte Socialdemokratiet for første gang i Ribe med egen kandidat, gårdejer L. M. Lauridsen fra Vilslev, men han havde ingen chance for at vinde kredsen. Der skulle gå 40 år før det lykkedes.

Valgdeltagelse

Valgdeltagelsen var før 1901 ofte under 50%, men heri adskilte Ribekredsen sig ikke fra andre kredse. Ved flere valg var der i adskillige landdistrikter slet ingen der stemte, mens Ribe By var mere flittig, hvad der for en stor del

3. Ribes industrielle opblomstring i midten af 1850'erne fik en hurtig ende, og det skabte sammen med nederlaget i 1864 og anlægget af Esbjerg Havn store problemer for byens erhvervsliv. Tilbage i Ribe blev små virksomheder og så Ribe Jernstøberi. Fabrikkenes hovedbygning prydede firmaets regninger, her en opførelse til »Interessenter i Ribe Klublokale fra juli 1858. Efter original i Ribe Byhistoriske Arkiv.

skyldtes at vælgerne ikke skulle rejse efter valgstedet. Fra yderområderne i valgkredsen var deltagelsen naturligvis ofte ringere end fra byen, især ved valg i høsttiden hvor bønderne havde travlt derhjemme, eller i januar måned hvor det kunne være vanskeligt at komme frem. Mandø havde indtil det blev tilladt at afholde valg på øen almindeligvis en valgdeltagelse på omkring 20%. I 1866 var der 20 stemmeberettigede på øen, hvoraf fem stemte – alle på pastor Kühnell.

Ved valget i 1858 havde vælgerne tre kandidater at vælge imellem – overlærer Kinch, grosserer Puggaard og gårdmand Juncker. I Ribe By stemte 193 fra byen mens resten af kredsen tegnede sig tilsammen for 113. Mandø, Obbekjær og Øster Vedsted tegnede sig for hver tre stemmer, i Folding Sogn var der kun en enkelt stemme, og bunden nåede Gram hvorfra ingen mødte op. Valgene mellem 1849 og 1900 havde generelt udover Ribe By højest valgdeltagelse i Farup og Vilslev-Hunderup. Hvorfor netop disse sogne var særlig aktive, synes der ikke at være nogen indlysende forklaring på, men akti-

ve var de, også med hensyn til at levere både kandidater og stillere. F.eks. var de to sognepræster Bendt Lindhardt og Th. Kühnell der begge opnåede valg fra Vilslev eller Farup. Den gennemsnitlige valgdeltagelse for hele landet var i 1870'erne og 80'erne omkring 35-40%, selv om vi måske er tilbøjelige til at tro at provisorietidens politiske kriseår ville kalde på en større interesse. Ved enkelte valg kunne stemmeprocenten nå op over 60, ofte i forbindelse med et kandidatskifte. Det kan iagttages ved valget i 1876 hvor Jens Busk opstilledes første gang. Ved det foregående valg i 1873 havde Ribe inklusive Ribe Landsogn en valgdeltagelse på 41,7%, Farup havde 43% og Darum 26. I 1876 steg valgdeltagelsen i Ribe til 59%, i Farup til 65 og i Darum til 55%. Næsten halvdelen af alle sogne nåede over 50% og de resterende over 40%. Tilsyneladende var kun Føvling uinteressert i dette valg og nøjedes med en stemmeprocent på 12,6%. Resultatet var et ekletant nederlag for J. A. Kruse der havde siddet i tinget siden 1869. I ni sogne fik han overhovedet ingen stemmer og tilsammen

nåede han kun 21 stemmer, mens Jens Busk stormede ind på hans plads.

I den lange periode Busk sad på mandatet var det typisk sådan at Ribe By, Seem, Vester Vedsted og ofte Kalvslund stemte imod Busk, mens han havde flertal i samtlige andre sogne. I 1895 var antallet af vælgere 2.703 hvoraf 1.786 stemte, altså 66,1%. Jens Busk hentede 1.219 stemmer, mens hans modkandidat, gårdejer P.K. Petersen, Kalvslund, måtte nøjes med 567, næsten alle fra byen og Kalvslund, I 1898 var stemmeprocenten kun 45,9% hvad der sikkert hang sammen med at Busk var eneste kandidat; også denne gang var Ribe By, Seem og Vester Vedsted ene om at stemme imod Busk der tog alle andre sogne.

Efter systemskiftet i 1901 steg valgdeltagelsen langsomt og var herefter altid over halvdelen. I 1901 var stemmeprocenten 53,6, i 1903 steg den til 57,5 og i 1906 til 69,8 %; det var året hvor Jens Busk ikke genopstillede, hvad der sikkert påvirkede interessen for valget. Efter systemskiftet blev Jens Busk udsat for mere kritik end tidligere, og i 1901 forsøgte en gruppe vælgere at finde en modkandidat. Kritikken mod Busk gik først og fremmest ud på at »han udrettede for lidt for den egn han repræsenterer«, og hans modstandere fandt at han havde for mange lønnede bierhverv og »andre interesser«. ¹⁰ Trods kritikken lykkedes det ikke at finde en modkandidat og ved det efterfølgende valg gik han frem i stemmetal bl.a. fordi Socialdemokratiet opfordrede deres vælgere til at støtte ham. Også ved det efterfølgende valg var der en del kritik af Busk, men ingen kunne true hans position. Det første valg efter hans afgang i 1906 afpejlede den usikre situation Venstre stod i. Busk havde tilsluttet sig Venstrereformpartiet, og ved valget opstillede det splittede Venstre ikke færre end tre kandidater der alle kaldte sig Venstre: gårdejer

Jørgen Jørgensen, Kalvslund, dr.phil. L. J. Moltesen, Charlottenlund, der senere valgtes i Ringkøbing Amt, samt Søren Brorsen, Farup. Ved dette valg opstillede Socialdemokratiet for første gang på egen liste med gårdejer J. M. Lauridsen, Vilslev der nåede 279 stemmer. Jørgen Jørgensen vandt valget, men døde pludselig året efter, og efter et suppleringsvalg blev hans mandat overtaget af Søren Brorsen. Stigningen fortsatte ved de følgende valg hvor stemmeprocenten nåede over 71 i både Ribe- og Esbjergkredsen, hvorimod Varde- og Bækkekredsen endnu nogle år lå omkring 60%.

Valgkamp

Valgkampe var sjældne i de første mange år efter Grundlovens indførelse. Vælgerne mødte op på valgstedet på selve valgdagen, og der kunne de høre kandidaternes præsentation af sig selv og måske nogle få »anbefalere« eller stillere. Da grev Sponneck der var finansminister 1849-55, blev bedt om tale før valget, afslog han lettere indigneret, og der var heller ingen grund til valgkamp, for han blev kåret uden modkandidat. En skildring af et valg mellem flere kandidater og af selve valgforløbet findes i et brev fra pastor Hans N. T. Friis, Vilslev, der kort før valget i 1858 og dagen efter skrev til sin søn. Pastor Friis var stillet for P. A. Juncker, men skrev at han ikke var særlig optimistisk med hensyn til sin kandidats evner, og det gik som han havde frygtet, Juncker fik kun 62 stemmer. Friis fortsætter brevet med at beskrive selve valghandlingen: »Jeg anbefalede ham på det bedste, men da turen kom til ham, tabte han couragen og ville ikke. Jeg havde dog opskrevet ham en lille tale, han skulle holde. Der er ingen tvivl om, at hvis han havde trådt frem og talt en halv snes fornuftige ord, ville valget falde ud til ham ... Grosserer Hans

	Kinch	Puggaards	Juncker
Friis	118	72	5
Abel		3	
Stamby	2	1	
Abelkjer	"	3	
Chr. Hunderup i pl.	"	19	4
Hunderup i pl.	1		
Spær	"	"	"
Stær	"	9	
Waldsf og Hunderup			39
Aurum og Brumminge	1	4	5
Jensel	2	"	6
Spørding og Sejrup	"	2	2
Forslev og Hæder	"	6	
Eller og Tønder	"		
	124	120	62

124
120
62
306

Side fra valgprotokollen før valget 1858 med de kandidater pastor Friis i Vilslev fortæller om: Kinch, Puggaard og den »modløse« Juncker. Det ses hvor dominerende Ribetallene er, kun i Vilslev-Hunderup og Nr. Farup var der afgivet et rimeligt antal stemmer; i mange sogne slet ingen. Foto: Efter original i Landsarkivet i Viborg.

Puggaard og overlærer J. Kinch som fik henholdsvis 120 og 124 stemmer var så ringe anset af vælgerne, at mange gik bort uden at stemme ... Det var i øvrigt en ret morsom dag, og de ripensiske kamphaner viste sig som gode klapfægttere. Din ven, teglbrænder Raae, var en af

Kinchs stillere. Hans tale forkom mig dog mindre heldig, den gik ud på at demonstrere ... de med den frie forfatning forbundne fordele, hvor næst han opmuntrede til for fremtiden at kalde Grundlovens ophøjede giver for Frederik den Store.¹¹ På grund af den »manglende cou-

rage« valgtes altså overlærer Kinch som på sin stillerliste havde den omtalte teglbrænder Raee samt to købmænd, en borgerrepræsentant og en adjunkt ved Katedralskolen, men ingen uden for Ribe By. Der var ikke mere liv over valget i 1865 hvor pastor Kühnell opstillede mod sin kollega fra Brørup pastor Riis-Lowzon. Det hedder i valgprotokollen at foruden de to kandidater »benyttede 4 stillere sig af muligheden for at anbefale kandidaterne over for forsamlingen«. ¹² Det var den valgkamp. Derimod førtes en livlig debat 1865-66 i forbindelse med forslaget om den nye grundlov, ikke ved møder, men mest i form af læserbreve i Stiftstidende. De var tydeligt bestilt arbejde og bragtes under overskrifter som »Det er os tilsendt« eller »Vi har modtaget« og underskrevet af »en samfundsborger« eller blot »en vælger«. Dannelsen af Det forenede Venstre i 1872 førte også til mere debat før valgene, ikke altid mellem Højre og Venstre, men lige så meget mellem de stridende Venstregrupper. Om J. A. Kruse der var folketingsmedlem i begyndelsen af 1870'erne, skrev ugebladet Tiden at han ikke var nogen stor politiker, og han havde svært ved at »tumble Højrepartierne som holdt et syndigt hus med ham på vælgermøderne«. ¹³ Valgmøder blev hyppigere i 1870'erne og 80'erne, men betød dengang oftest at en kandidat holdt møde alene med vælgerne, og tilhængere mødte naturligvis op for at støtte deres kandidat og modstanderne for at kritisere ham. Da Jens Busk stillede sig første gang i 1876 holdt han ét møde – i Darum, og ved valget 1901 hvor der som nævnt var en del kritik af ham forud for valget, holdt han to møder – et i Bramming og et i Gørding. »Det er sørgeligt at se den begejstring den store del af gårdmændene lægger for dagen med Venstre-talerne, mens hadefulde blikke sendes til de tilstedeværende Højremænd«, skrev Ribe Stifts-

tidende bittert efter et møde i 1880'erne. ¹⁴ Måske var tilslutningen til møderne stor fordi der kun var så få møder, i hvert fald var der mange tilhørere, ofte 5-600. Referater i aviserne tyder ikke på egentlig debat, der var mere tale om spørgsmål fra tilhørerne til taleren om forståelse af konkrete emner. Ikke alle deltagere var lige velformulerende. Brorsen fortæller om sit første valgmøde i 1907 at en deltager gik på talerstolen og sagde: »Det kan faneme ikke blive ved med at gå, som det går. Han gentog de samme ord en gang til og gik derpå«. Hvad Brorsen svarede, har han ikke noteret. ¹⁵ Vore dages mange og store valgannoncer kendtes tilsyneladende ikke. Ved adskillige valg i 1870'erne var der slet ingen annoncer i Stiftstidende, og kun en enkelt lille i Ribe Folkeblad ganske få dage før valget blev afholdt. De valgmøder der senere blev almindelige som »firkantede« møder mellem kandidater fra de fire gamle partier hører til efter Første Verdenskrig. Det første i Ribekredsen synes at have fundet sted i april 1918 hvor Søren Brorsen, Venstre, redaktør Aubeck, Radikale Venstre, adjunkt H. Reincke, Konservative og højskolelærer Rasmus Vind fra Socialdemokratiet var opstillet. De mødte hinanden ved ti møder i løbet af to uger, så de må have kendt hinandens synspunkter ganske godt. Hver af dem havde tre kvarter til et indlæg, hvorefter der var lejlighed til at stille spørgsmål. Det blev midnat inden møderne sluttede, men det var nu ikke noget nyt. Jens Busk plejede at tale halvanden time ved de møder han holdt, fordi vælgerne som han sagde »skulle have ordentlig besked«.

Ribekredsens særpræg

Man kan spørge om Ribekredsen var anderledes end amtets øvrige kredse. Der var mange lighedspunkter, f.eks. lignede Ribekredsen

både 1. kreds Varde og 2. kreds Esbjerg ved at bestå af en by og et opland, hvor interesserne mellem by og land tydeligt slog igennem. I Vardekredsen var modsætningerne ofte mellem Venstre i byen og mere radikale Venstregrupper i oplandet. I Esbjerg var arbejderbefolkningen i mindretal over for omegnens landboere indtil kredsen blev delt i 1918. I Ribe måtte byens borgerskab finde sig i at Venstre tidligt opsamlede omegnens landboere. På et par områder havde Ribekredsen alligevel et særligt præg, f.eks. var kredsens geografi berørt af flere grænseændringer på grund af placeringen mellem kongeriget og hertugdømmerne. En lille forskel af helt anden karakter kan der peges på med hensyn til kvindelige kandidater. Efter at den kvindelige stemmeret og valgbarhed blev indført i 1915, var Ribekredsen den første der sendte en kvinde på tinge fra Ribe Amt, Camma Larsen-Ledet i 1964. Siden har kredsen markeret sig yderligere på kvindesiden med to socialdemokrater Kirsten Andersen og Margot Torp samt den konservative Lis Aaltonen. Vardekredsen har haft ét kvindeligt folketingsmedlem, Nathalie Lind i 1968, hvorimod hverken Esbjerg-Grindsted- eller Guldagerkredsen overhovedet har haft en kvindelig repræsentant på tinge.

Mest markant skiller kredsen sig dog ud ved at fremvise et meget ujævnt billede med hensyn til repræsentation i Folketinget. For Ribes vedkommende falder folkestyrets mere end 150-årige historie i tre hovedperioder: De første 58 år -1848-1906 – havde kredsen ni repræsentanter der i gennemsnit kun sad et par perioder, og ingen af dem kan kaldes markante politikere. De næste 56 år – fra 1876 til 1932 – blev dækket af to Venstrepolitikere, nemlig Jens Busk og Søren Brorsen, der begge spillede en betydelig rolle både i partiet og i dansk politik som helhed. De næste 56 år – 1932 til 1998 –

har kredsen kun periodisk haft en repræsentant på tinge – i alt seks personer bortset fra et par enkelte tillægsmandater.

Det vil næppe være nogen der finder det ubalanceret at give de to folketingsmænd der repræsenterede kredsen i mere end et halvt århundrede en særlig omtale. Forinden skal dog nævnes to navne der begge sad i tinget i byens nedgangstid efter 1864. Th. Kühnell var sognepræst i Nørre Farup 1862-68, stærkt interesseret i samfundsudviklingen og skrev bl.a. en lille pjece om arbejderbevægelsen og kirken. Han stillede op til valget i 1864 og med ham erobrede Venstre kredsen fra Højre. Selv om han kun var medlem til 1868, var han på valg tre gange, et ordinært foruden de to valg i 1866 som en ændring af Grundloven krævede. Han afløstes af gårdejer J. A. Kruse, Hedegaard i Øster Vedsted, der sad til 1876 hvor han som tidligere nævnt blev fejlet af banen af Jens Busk. Fredsslutningen efter krigen med den nye Kongeågrænse havde berøvet Ribe hele oplandet mod syd og en del af det østlige, og det led byens erhvervsliv stærkt under. Med loven om Esbjerg Havn i 1868 og anlægget af den jyske tværbane langt nord for Ribe blev byen ramt endnu hårdere. Befolkningstallet stagnerede og erhvervslivet gik i stå, mens man bittert måtte se opkomlingen Esbjerg vokse og vokse. Det var ikke nogen taknemmelig opgave at repræsentere Ribe i disse år, og selv om begge var stærkt optaget af byens overlevelse, gav deres indsats ikke store resultater.

Kühnel deltog ivrigt i diskussionen om jernbaneanlæg i Jylland, især naturligvis den jyske tværbanes forløb. Regeringens forslag gik ud på en bane fra »Vamdrup Station ... til Strandby (Esbjerg) på Jyllands Vestkyst«. Både Kühnel og senere Kruse stred forgæves for en sydligere placering af tværbanen, fordi de med rette kunne se at Bramming ellers ville fratage

Pastor Theodor Kühnell, Farup, folketingsmand 1864-68, og lærer Thisenius Kruse, Greve på Sjælland, folketingsmand 1873-79. De to gjorde sig ihærdige anstrengelser for at hjælpe Ribe gennem nedgangsårene, dog uden synderligt held. Efter Rigsdagens medlemmer gennem 100 år, bd. 1.

Ribe også det nordlige opland. Om anlægget af Esbjerg Havn erklærede Kühnel at det var en »forfængelig tanke« at tro at man ved at bygge en havn ved Strandby kunne skabe en »blomstrende handelsstad«. Han anbefalede ikke overraskende at den nye havn i stedet for blev anlagt ved Ribe. Da diskussionen om jernbane og havn senere blev genoptaget, fortsatte Kruse forsvaret for Ribe. I debatten hævdede han at »Esbjerg Havn er ikke anlagt for at gavne Ribe, men tværtimod til dens ruin«. Som bekendt

lykkedes de to Ribefolks anstrengelser ikke. Hverken havn eller tværbane kom til Ribe, men Kruses ihærdige arbejde var dog medvirkende til at banen fra Bramming over Ribe til grænsen ved Vester Vedsted – senere videreført til Tønder – blev anlagt i 1875. I de næste mange år forsøgte Ribe at formå staten til at yde en form for økonomisk kompensation til byen og bl.a. at få bevilget penge til at udbygge den hensygnende havn – alt sammen forgæves.¹⁶

De to B'er

Den mest farverige af Ribekredsens folketingsmænd var Jens Busk (1845-1908). Han var søn af en velstillet gårdejer i Aas ved Horsens og overtog som 18-årig gården som eneste søn, selv om hans lyst gik i retning af det boglige. Han voksede op i et grundtvigsk miljø der blev yderligere styrket af et ophold på Gedved Højskole 1862-63, ligesom hans interesse for samfundsforhold blev stærkere. Han engagerede sig især i arbejdet for socialt svage grupper f.eks. i husmandssagen og åndssvageforsorgen som han livet igennem bevarede sin interesse for. I 1875 stillede han første gang op ved et suppleringsvalg i Horsens uden at blive valgt, men hans valgtaler havde gjort indtryk andre steder. Året efter blev han fra Ribekredsen opfordret til at stille op mod Kruse; han valgtes og beholdt mandatet til 1906 hvor han ikke genopstillede.

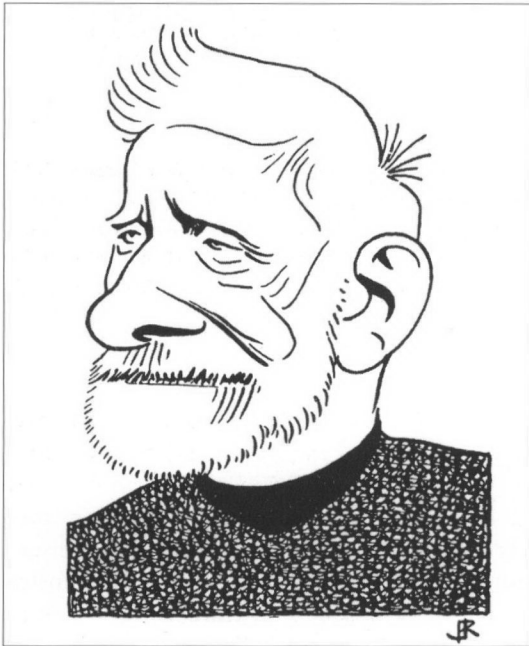
Busk gjorde sig bemærket allerede i sit første rigsdagsår da han rejste den såkaldte »rekrut-sag«. Ud fra egne erfaringer som dragon og fra andre værnepligtige om dårlig behandling af rekrutter, på visse kaserner nærmest mishandling, rejste Jens Busk en forespørgselsdebat om befalingsmænds optræden var i overensstemmelse med »anordnede instrukser og humane hensyn«. Debatten mundede ud i nedsættelse af en kommission og endte med fængselsstraffe og degradering til fire officerer for mishandling.¹⁷ Sagen vakte voldsom opsigt og gjorde med ét slag Busk landskendt. I Venstre blev hans indsats modtaget med begejstring, og han modtog takkebreve fra kredse landet over. »Vær derfor overbevist om, at den kærlighed De har lagt for dagen i denne sag, gengældes med taknemmelighed hos Deres medborgere«, skrev f.eks. Venstre i Frederiksborg Amt.¹⁸ Til gengæld betragtede Højre hele sagen med dyb harme, og Busk blev fra begyndelsen af sin kar-

Den berømte og i Højrekredse berygtede Jens Andersen Busk, fotograferet omkring århundredskiftet, ca. 45 år gammel, og på højden af sin karriere. På Ribe Kunstmuseum findes desuden et maleri af Jens Busk fra 1908 – hans sidste leveår. Foto: Det Kgl. Bibliotek, udlånt af Ribe Byhistoriske Arkiv.

riere anset for en farlig fjende og derfor genstand for utallige angreb fra Højre. Busk sluttede sig den radikale fløj i Venstre sammen med Chr. Berg og Viggø Hørup. Sammen med Hørup var han en af de ledende skikkelser i den såkaldte »Margarinekrig«, hvor Venstrepolitikere prøvede at indføre et forbud mod margarine fordi det ville skade bøndernes interesse. I finansudvalget var han en varm fortaler for højskolerne da kultusminister Jakob Scavenius forsøgte at skræmme nogle skoler til at nedtone deres kritik af regeringen ved at

tage statstilskuddet fra dem. En brevveksling mellem højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov, og Jens Busk vidner om hvordan de to drøftede den rigtige taktik over for Scavenius. Han spillede også en væsentlig rolle i de mislykkede forligsbestræbelser mellem Højre og Venstre i slutningen af 1880'erne. Disse forhandlinger gav anledning til en del uenighed i Venstre, men Jens Busk gjorde på adskillige møder rede for sin holdning og erklærede at al »den snak om underhandlinger var den reneeste rummel om en pandekage«. ¹⁹ Det var nu ikke ganske sandt, for forhandlingernes forløb førte efterfølgende til en strid i Venstre, hvor Busk sammen med Hørup forlod Bergs linje

Jens Busk var et yndet offer for vittighedstegnere i datidens satiriske blade f. eks. Klods Hans og Punch. Karikaturen her er et af de mere godmodige, hentet fra Klods Hans 1905.

ligesom han stemte imod det politiske forlig i 1894. ²⁰ Busk fulgte dog ikke Hørup i 1905 da denne brød ud af Venstres gruppe og var med til at stifte Det Radikale Venstre. Hans indflydelse blev svækket efter systemskiftet 1901 og hans stilling i gruppen blev ikke bedre af at han offentligt kritiserede regeringen og specielt I. C. Christensen. På det traditionelle grundlovs-møde i Ribe i 1905 faldt det ikke i god jord at han sagde at Venstre var gode til at opponere, spørgsmålet var »om partiet var modent nok til at regere«. Han mødte derfor en del kritik også i Ribekredsen, og han valgte selv ikke at genopstille i 1906 idet han erklærede at efter 30 års politisk arbejde, måtte »det være tilstrækkeligt«. Den egentlige årsag var snarere at han efter systemskiftet ikke fandt sig til rette i det politiske liv.

Jens Busk var en større agitator end politiker, selv om han i en snes år var medlem af finansudvalget med den indflydelse det gav. Han interesserede sig ikke overvældende meget for det egentlige lovgivningsarbejde, men befandt sig bedst i provisorieårenes tummel hvor hans agitatoriske evner kom bedst til udtryk; han nød provokationer og forstod at udnytte dem. I 1882 talte han i Studenterforeningen om Venstres politik, og blev året efter af »regensprovsten« opfordret til at tale på Regensen hvor politiske møder ellers ikke var tilladt. ²¹ Mødet blev skarpt kritiseret af den daværende kultusminister, provsten fik en næse af ministeren, hvorimod Busk fik rosede omtale i Venstres presse. Han var barsk og voldsom i sine udtalelser, og hans møder udartede somme tider til tumult og slagsmål blandt tilhørerne. I Horsens blev Busk selv overfaldet efter et møde, og aviser landet over skrev om den »uhyggelige og hæslige voldshandling«. ²² Ved et møde i Nibe med konseilpræsident (statsminister) Estrup angreb han regeringen

for grundlovsbrud i så voldsomme vendinger at Estrup anlagde injuriersag mod ham. Busk blev idømt en bøde på 500 kr. som den nyoprettede Grundlovsværnforening betalte. Om Højrepolitikerne mente Busk generelt at »de var et slæng af øgler«, og om kongehuset erklærede han i Folketinget at det ikke var værd at ofre en 25-øre på.²³ Ikke mærkeligt at hans stærkeste modstandere var at finde i Højre. Også som personlighed var Busk lidt af en original. Han gik altid klædt i den karakteristiske sorte bondedragt, han holdt alle taler – også i tinget – på jysk, og han sagde »do« til alle, høj eller lav hvad stiftamtmanden i Ribe havde det svært med når de mødtes ved nødvendige repræsentative lejligheder. Trods det bondepræg Busk yndede at fremtræde med, var han stærkt litterært interesseret og omgikkes bl.a. Georg og Edvard Brandes, og han omtales med respekt i såvel Klaus Berntsens som Jeppe Aakjærs erindringer. I 1896 konverterede Busk til katolicismen og kom sammen med kendte katolikker bl.a. digteren Johannes Jørgensen, og han og hans hustru støttede økonomisk de katolske kirker i Jylland. Han døde i 1908 og blev bisat fra den katolske kirke i Horsens.

Ribekredsens andet kendte navn, Søren Brorsen (1875-1961), var unægtelig en ganske anden type end den rebelske Jens Busk. Han var gårdmandssøn fra Nørre Farup, og efter præliminæreksamen fra Ribe Katedralskole, ophold på Dalum Landbrugsskole 1895-96 og på Askov Højskole 1901-02 overtog han fædrenegården Granvang. Han var stærkt forankret i det lokale, blev snart medlem af og formand for sognerådet og var bl.a. formand for Ribe og Omegns Landboforening 1905-21. Han deltog i organisatorisk arbejde for Venstre og var medstifter af dagbladet Vestkysten og medlem af bladets bestyrelse.

Søren Brorsen, Ribekredsens repræsentant på tinge i over 20 år. Han opnåede at være forsvarsminister under fire statsministre – Neergaard 1922-24, Madsen-Mygdal 1926-29, Stauning 1940-42 og Scavenius 1942-29. august 1943. Udover sine forsvarspolitiske opgaver var Brorsen stærkt optaget af Genforeningen 1920 og bevarede hele livet sin interesse for den sønderjyske sag. Efter Rigsdagens medlemmer gennem 100 år, bd. 1.

Han blev opfordret til at stille sig ved folketingsvalget i 1907, men tabte til gårdejer Jørgen Jørgensen, Kalvslund. Jørgensen døde pludselig året efter, og Brorsen vandt suppleringsvalget og overtog hans mandat. Han blev derefter valgt fra 1909-32 hvor han skiftede til

Kellerupkredsen i Viborg Amt. Om årsagen til dette skift skriver Brorsen i sine erindringer at »ved Socialdemokratiets stærke vækst i Ribe Amt, måtte Venstre aflevere en af kredsene, og det blev Ribekredsen der var langt den mindste«. ²⁴ I Venstres foketingsgruppe fik Brorsen betydelig indflydelse og var således formand eller næstformand i gruppen fra 1920 til 1939 bortset fra de perioder han var minister. Han var ikke overraskende meget aktiv ved tilblivelsen af den første digelov 1909 og sad i Statens Jordlovsudvalg 1919-40. Han var forsvarsminister 1922-24 og atter 1926-29. I tredivernes politisk urolige år markerede han sig som stærk modstander af LS-bevægelsen, og det kom til mange sammenstød mellem Brorsen og LS-folk ved møder i amtet. Han »kunne være skarp i sine standpunkter, blive ilter når han mødte modstand, men om hans ærlige vilje og retsindighed var der ikke tvivl« hedder det om ham i Dansk Biografisk Leksikon.

Hans vanskeligste år som politiker var besættelsesårene 1940-45. Han blev minister uden portefølje i Staunings samlingsregering 1940 og senere forsvarsminister, og det var ham der måtte lægge navn til det cirkulære der tillod danske officerer at træde i tysk krigstjeneste. Under en folketingsdebat kort efter Befrielsen 1945 sagde han at »vi var mange der havde den følelse, at det til sidst nærmest var en tortur at sidde i ministeriet ...fordi vi havde denne stadige kamp med hensyn til de tyske krav, der kom stærkere og stærkere, indtil vi sagde nej den 29. august 1953«. Hans retfærdighedssans kom til udtryk bl.a. i debatten om Tillæg til den Borgerlige Straffelov hvor han forsvarede de unge der havde ladet sig hverve til Frikorps Danmark. Han indledte sin tale med at sige at han ikke kunne mindes »et lovforslag der har givet mig så mange kvaler som dette ... Streng skal denne lov være, derom er vi alle enige,

men den skal også være retfærdig. I udvalgsbetænkningen var det foreslået at kun unge under 18 år, skulle anses for så umodne at de kunne slippe for straf. Brorsen mente at bestemmelsen var alt for kategorisk, for der kunne være unge mænd på 18 eller 19 »som ikke har vidst, hvad de gik ind til og lod sig overtale af disse hververe.« ²⁵ Det lykkedes ham dog ikke at ændre Folketingets beslutning hvad han følte som et personligt nederlag. Han kunne dog glæde sig over at Socialdemokraten Hartvig Frisch i sin bog om Besættelsen roste ham for denne »dybt menneskelige tale.« ²⁶ I hans ikke-udgivne erindringer på Rigsarkivet fylder Besættelsesårene mere end halvdelen og giver et godt indtryk af de vanskelige vilkår samlingsregeringen arbejdede under. Han fortrød ikke samarbejdspolitikken som han fastholdt var den bedste for at føre landet nogenlunde helskindet gennem krigen.

Søren Brorsen genopstillede ikke ved valget i oktober 1945 og sluttede dermed en menneskealders politisk arbejde. Han døde 85 år gammel i 1961.

Efter Brorsen

Med de to markante navne havde Venstre sat sig tungt på kredsen, og det var ikke let for andre partier at hævde sig. Heller ikke for Venstre, for Ribe havde svært ved at klare sig mod de stærke kredse i amtet der sad med sikre mandater, f.eks. Erik Eriksen i Varde og Julius Bomholt i Esbjerg.

De Konservative har set i folketingssammenhæng ikke været i front i Ribe, siden Kruse tog mandatet fra Højre i 1864 og Busk-Brorsen fyldte dernæst pladsen i to generationer. Senere har partiet periodisk opnået et par tillægsmandater i amtet – direktør Chr. Boeck-Hansen, Mariager, 1935-39, opstillet sammen med Esbjergkredsen, den hæderkronede redaktør

Det er forbløffende så få valgmøder der blev holdt i Ribe By. Jens Busk holdt helst møder i Darum og både han og Brorsen holdt møder på Kikkenborg i Bramminge. Den gamle kro blev ombygget til Hotel Kikkenborg i 1898, og det var her i hotellets store sal valgmøderne holdtes. Billedet er fra kort efter århundredskiftet, omkring 1903-08. Privat eje.

Erik Finnemann Bruhn, Gentofte, 1943-45 og langt senere oberst Adam Møller, København. Dog har de Konservative på anden måde været stærkt repræsenteret politisk. Ejeren af Ribe Stampemølle og Ribe Tømmerhandel H. Windfeld-Hansen var medlem af Landstinget 1910-16, og 1939 blev førstelærer P. A. Poulsen, Stenderup, landstingsmedlem. Stærkest har Det konservative Folkeparti dog gjort sig gældende på det kommunale plan. Da borgmestervalgene fra 1921 blev folkevalgte, sad partiet ubrudt på borgmesterpladsen 1921-41 og fra 1950 til i dag har Venstre-Konservative sammen haft borgmesterposten.

Der fulgte et tomrum på 15 år før Ribe igen

kom på tinge efter at Brorsen var flyttet til Viborgkredsen. Det blev Socialdemokratiet der efter mange magre år, fik en kortvarig gylden tid efter Anden Verdenskrig med både borgmesterpost og folketingsmandat. I 1946 fik Ribe sin første og hidtil eneste socialdemokratiske borgmester, slagteriarbejder Niels Aagaard Jacobsen – dog kun for en enkelt periode. Ved det næste valg »rottede borgerskabet, indbefattet de radikale, sig sammen« som det hed i partiets jubilumsavis fra 1989, og de borgerlige overtog atter borgmesterstolen. I 1947 valgtes murermester Ove Kjældgaard, Vamdrup, til Folketinget og han beholdt mandatet til Grundloven af 1953 blev vedtaget. Han havde

gået den klassiske vej for mange Socialdemokrater – efter folkeskolen i lære, i to omgange elev på Esbjerg Arbejderhøjskole, formand for DSU, i 1943 medlem af Vamdrup Sogneråd og derefter opstillet i Ribe. Ti år senere, i 1964, havde Socialdemokratiet i Ribe som omtalt æren for som det første parti i amtet at sende en kvinde til tinge, Camma Larsen-Ledet som opnåede at blive den første og hidtil eneste familieminister, hvis man undtager Fanny Jensen der i 1947 af Hans Hedtoft blev minister uden portefølje om end med husførelse, hjem og børn som arbejdsområde. Efter valgnederlaget i 1968 koncentrerede Larsen-Ledet sig om kommunalpolitik og blev borgmester i Aabenraa. Der skulle siden igen gå et tiår før Socialdemokratiet atter kom på banen med kontrollør Søren Jensen, Vejen, og sekretær Kirsten Andersen, Ribe, som hver fik en kort periode i tingen. Så skulle der gå næsten 15 år før det i 1998 med Margot Torp lykkedes at komme igen, dog kun for en enkelt periode. Til gengæld fik Ribekredsen uventet i 1998 to repræsentanter, foruden Margot Torp også Preben Rudiensgaard, Venstre, der fik sit mandat fornyet i 2001.

Det Radikale Venstre har ikke spillet nogen stor rolle i Ribekredsen, de radikale stemmer i Ribe Amt blev først og fremmest hentet i Askovområdet og i Vardekredsen. Tilsammen gav det efter 1918 periodisk et tillægsmandat som 1932-45 tilfaldt læge J. K. Jensen, Gørding der var opstillet i Ribekredsen. Tillægsmandatet gik i årene 1950-68 til A. C. Normann der var opstillet i Esbjerg-Guldagerkredsen.

Medlemmer af Folketinget

Ribe Amts 5. kreds Bredebro

1848-52	Sognepræst C. F. Gram, Daler.
Nærmest Nationalliberal	1853-58	Møller N. Andersen Hansen,
Forballum. Venstre
1852-53	Gdr. M. Brodersen, Ballum. Venstre	1858-64	Forstander Sofus Høgsbro,
Rødding. Venstre
Ribe Amts 3. kreds Ribe			
1848-49	Rådstueskriver P. H. Tvede, Ribe.
Højre	1849-53	Finansminister, grev W. C. E.
Spønneck, Kbh. Højre
1853-54	Pastor Bendt Lindhardt, Farup.
Venstre	1854-58	Grosserer H. Puggaard, Kbh. Højre
1854-58	Grosserer H. Puggaard, Kbh. Højre	1858-61	Overlærer Jacob F. Kinch, Ribe.
Højre
1861-64	Puggaard	1861-64	Puggaard
1864-65	Pastor Th. Kühnell, Farup. Venstre	1864-65	Pastor Th. Kühnell, Farup. Venstre
1865-66	Pastor A.C. Riis-Lowson, Brørup.
Højre	1865-66	Pastor A.C. Riis-Lowson, Brørup.
Højre
1866-69	Kühnell	1866-69	Kühnell
1869-76	Gdr. J. A. Kruse, Øster Vedsted.
Venstre	1869-76	Gdr. J. A. Kruse, Øster Vedsted.
Venstre
1876-06	Gdr. Jens Busk, Aas. Venstre	1876-06	Gdr. Jens Busk, Aas. Venstre
1906-07	Gdr. Jørgen Jørgensen, Kalvslund.
Venstre. (død 1907)	1906-07	Gdr. Jørgen Jørgensen, Kalvslund.
Venstre. (død 1907)
1907-32	Gdr. Søren Brorsen, Farup. Venstre	1907-32	Gdr. Søren Brorsen, Farup. Venstre
1947-53	Murer O. Kjældgaard, Vamdrup.
Soc. dem.	1947-53	Murer O. Kjældgaard, Vamdrup.
Soc. dem.
1964-68	Redaktør Camma Larsen-Ledet,
Aabenraa. Soc. dem.	1964-68	Redaktør Camma Larsen-Ledet,
Aabenraa. Soc. dem.
1973-75	Kontrollør Søren Jensen, Vejen.
Soc. dem.	1973-75	Kontrollør Søren Jensen, Vejen.
Soc. dem.
1975-77	Gdr. Jacob Sørensen, Guldager.
Venstre.	1975-77	Gdr. Jacob Sørensen, Guldager.
Venstre.
1979-81	Sekretær Kirsten Andersen, Ribe.
Soc. dem.	1979-81	Sekretær Kirsten Andersen, Ribe.
Soc. dem.
1984-87	Borgmester Lis Aaltonen, Vejen.
Konservativ	1984-87	Borgmester Lis Aaltonen, Vejen.
Konservativ
1998-2001	Konsulent Margot Tarp, Soc. dem.	1998-2001	Konsulent Margot Tarp, Soc. dem.
1998-	Embedslæge Preben Rudiensgaard,
Ribe, Venstre.	1998-	Embedslæge Preben Rudiensgaard,
Ribe, Venstre.

Kilder:

Søren Brorsen – privatarkiv RA 5522

Jens Busk – privatarkiv RA 6568 Breve fra Jens Busk.
Håndskriftssamlingen 3550 og 3703 Det Kg. Bibliotek
Forhandlingsprotokol for valgbestyrelsen, korrespondance
og breve vedr. Ribe Amts 3. kreds. OX IF49, LA Viborg

Stat. Efterretninger 1910

Stat. Meddelelser, diverse valg

Dansk Historisk Bibliografi

Chr. Søgaard: Ribekredsen: Tiden, Ugeblad for politisk og
folkelig oplysning, 1914

A. Hviid: Alle folketingsvalg 1848-1892, 1892

J. P. Jensen: Valgene til Rigsdagen 1848-1915, 1915

A. Lauesgaard: Fortegnelse over Rogsdagsvalgene 1848-
1915, 1916

J. P. Jensen: Valgene til rigsdagen i 80 år, 1929

Johs. Garnæs Petersen: Jens Busk, 1943

Ribe Stiftstidende, udvalgte årgange

Ribe Folkeblad, udvalgte årgange

1. Om disse indviklede regler henvises til Dansk
Administrativt Atlas, 1984. I teksthæftet er der dog en
fejl vedr. revisionen 1894, idet det angives at Føvling
udgår af 3. kreds, hvad der ikke var tilfældet.
2. En historisk oversigt over enklaverne findes i Fra Ribe
Amt 1922 s. 485ff. Om enkelte sogne se Register til
Sønderjyske Årbøger 1889-1988, 1989.
3. Korrespondanceprotokol for Ribe Amts 3. kreds. LA
4. Nordengaard s. 6
5. De nævnte foreningers arkiver befinder sig i Holsted
Lokalhistoriske Arkiv

6. Vagn Dybdahl: Partier og erhverv, bd.1 s.98.

7. Dybdahl bd. 2 s. 105.

14. Ribe Stiftstidende 9. juni 1885.

9. Ribe Stiftstidende 12. marts 1889.

10. Ribe Stiftstidende, 11.03. 1901 og følgende uger.

8. Ribe Stiftstidende, 24. oktober 1941

11. Carsten Teilmann Hald: Breve fra Vilslev Præstegård –
Fra Ribe Amt 2002 s.27

12. Forhandlingsprotokol for valgbestyrelsen. LA

13. Ugebladet Tiden 1914, s.255

15. Brorsens erindringer -Privatarkiver 5222 RA

16. Om de forskellige planer se Betænkning ved. Ribe Bys
økonomiske forhold, 1906, s. 3-10

17. Folketingets Forhandlinger 11/6 1879

18. Jens Busk Privatarkiv 6568 RA

19. Ribe Folkeblad 23/7 1887

20. Folketingets Forhandl. 13/9 1894 sp. 1515 ff. Mødet i
1882 er refereret i Ribe Folkeblad 15/2 1882 og
Rambusch: Jakob Scavenius s.158

22. Horsens Avis og Morgenbladet 14-24/1 1876

23. Folketinget Forhandl. 17/4 1882 sp.2471

24. Brorsens privatarkiv 5222 RA

25. Citater fra Folketingets forhandlinger 29/5 1945

26. Frisch: Danmark besat og befriet, bd. III side 347

*Verner Bruhn, født 1928, Darumvej 16, 6700
Esbjerg. Fhv. seminarielæktor, lokalhistoriker og for-
fatter til en lang række bøger, især om Esbjerg, og
adskillige artikler bl.a. i Fra Ribe Amt.*